

DALMACIJA U PRAVAŠKOM DUHU

Tu ulogu prema Talijanima i prema Beču preuzela je pravaška stranka, koja je 1901. dobila u Dalmaciji jedanaest saborskih mandata, a dojučih izbora spremala se za većinu. Nakon prvih borba sa narodnjacima i nakon događaja u saboru, kojima su pravaši davali inicijativu, nastala je toliko uska veza sa narodnjacima, osobito mladima, da je došlo po sebi do fuzije u jednu grupu, što se je i formalno provelo početkom 1905. Ova će ovako pojačana grupa povesti dalji rad i čitavu politiku Riječke rezolucije, uzevši inicijativu u svoje ruke, kad je nije bilo iz Zagreba.

Pravaška ideologija potiče od Eugena Kvaternika i Ante Starčevića. Kvaternik još je u emigraciji — u Rusiji, Francuskoj, Italiji itd. — radio (i u vezi sa drugim emigrantima, mađjarskim, talijanskim, poljskim itd., kao i sa Garibaldijem, sakupljanjem hrvatskih i talijanskih četa) na rušenju Austrije. Izdao je 1859. u Parizu, sa pristankom grofa Wallevskog, ministra vanjskih poslova Napoleona III., znamenito djelo: »La Croatie et la confédération italienne«. Kada je onda talijansko pitanje bilo akutno, a u Parizu se mislilo na konfederaciju kao na formu u kojoj bi se ostvarilo ujedinjenje apeninskog poluotoka, Kvaternik je htio dokazati kako je rušenje Austrije s jedne a oslobodjenje Italije i Hrvatske od nje s druge strane preduslov mira u Evropi. Godine 1871. Kvaternik je pokušao oružanim ustankom u Vojnoj Granici izazvati stranu intervenciju, ali je ustanak bio u početku ugušen u krvi i on sam sa mnogim drugovima smaknut. Njegov drug Starčević imao je o Austriji jednako mišljenje. Oni su se borili za slobodu, pa su stoga mrzili u Austriji i Habsburzima despociju. Aksijom je Starčević bio, da despocije propadaju a ne popravljaju se. Bili su na strani Italije i Ugarske u njihovoj borzi za oslobodjenje od austrijske despocije. Pravaši su žalili mađjarski narod, kad su ga njegovi državnici, sredstvom Nagodbe, podvrgli Austriji i davši mu gospodarstvo nad nemađjarskim narodima Ungarije, smrtno ga sa njima zavadili. Branili su mađjarsku revoluciju i ako je Lajoš Košut bio onda izbrisao Hrvatsku sa mape, što je kasnije pokajan priznao kao svoju najveću pogrešku; dočim su osudjivali bana Jelačića što je za cara vodio vojsku na Mađjare. I Jelačić je umro 1859. u Novim Dvorima kod Zagreba ogorčen i bijesan na nezahvalnost cara Franc Josefa.

Ovaj duh prvih pokretača pravaške misli zahvatio je brzo Dalmaciju i osvojio hrvatsku omladinu. Ona je u sukobu između Pešte i Beča stajala odlučno protiv Austrije. I na pitanje starih autonomaša, talijanofila, gledala je sa više objektivnosti. Ostajući odlučno i nepopustljivo na zahtjevu sjedinjenja Dalmacije sa Hrvatskom kao važna koraka za našu budućnost, ta je omladina želila da se sa domaćim Talijanima nadje put sporazuma s uvjerenjem da će približenje Italiji biti od koristi hrvatskom

narodu. Od borbe nas, malena naroda s ovom velikom civilizacijom, ne može biti nego štete.

Pokret za sporazum zanjihao se je, najprije u Dalmaciji a zatim se je počeo širiti i u krajeve tršćanskog zaliva, ali sa manje snage. U Trstu je bilo malo smisla za zbliženje sa Slavenima a mnogo za antantu talijansko-njemačku protivu Slavena, naročito pod uplivom stanovitih elemenata oko lista »Ili Piccolo«, saveznika »Neue Freie Presse« u Beču.

Više naših ljudi našlo je veza u Italiji i one nisu ostale bez važnosti. Ali, vajme! bile su preslabe da odvrte službenu Italiju od pogrešnog puta kojim je pošla, kad se je riješila da stupi u Veliki rat. U njemu je izgubila moralno i materijalno, a dobila je efemerne stečevine nesrazmjerne silnim žrtvama koje je u velikoj tragediji podnijela, osim što je riskirala budućnost stupajući za cijelo vrijeme rata rubom ponora.